

**BANKLARDA BUXGALTERIYA HISOBI VA UNING
IQTISODIYOTDAGI O'RNI***Esanov Oybek Madatovich**Samarqand iqtisodiyot va servis instituti**Buxgalteriya hisobi kafedrası assistenti**Olimova Dilobar Nurkomil qizi**Samarqand iqtisodiyot va servis instituti**Bank-moliya xizmatlari fakulteti**Bank ishi yo'nalishi 424-guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola banklarda buxgalteriya hisobining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qiladi. Unda bank buxgalteriyasining moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi muhim o'rni yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy bank tizimida buxgalteriya hisobining shaffoflik va ishonchlikni oshirishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Maqola bank sektorida buxgalteriya hisobi standartlari va ularning iqtisodiyotga ta'sirini chuqur o'rganadi.

Kalit so'zlar: Bank buxgalteriyasi, moliyaviy hisobot, iqtisodiyot, bank sektori, moliyaviy barqarorlik, boshqaruv qarorlari, nazorat

Annotation: This article analyzes the theoretical and practical aspects of accounting in banks. It highlights the crucial role of bank accounting in ensuring financial stability, supporting economic development, and facilitating effective management decisions. Furthermore, the significance of accounting in enhancing transparency and reliability within the modern banking system is examined. The paper deeply explores accounting standards in the banking sector and their impact on the economy

Keywords: Bank accounting, financial reporting, economy, banking sector, financial stability, management decisions, regulation

Аннотация: Данная статья анализирует теоретические и практические аспекты бухгалтерского учета в банках. В ней освещается ключевая роль банковского учета в обеспечении финансовой стабильности, поддержке экономического развития и принятии эффективных управленческих решений. Кроме того, рассматривается значение учета в повышении прозрачности и надежности в современной банковской системе. Статья глубоко исследует стандарты бухгалтерского учета в банковском секторе и их влияние на экономику.

Ключевые слова: Банковский учет, финансовая отчетность, экономика, банковский сектор, финансовая стабильность, управленческие решения, регулирование

Kirish

Bank tizimi har qanday zamonaviy iqtisodiyotning asosiy ustuni bo'lib, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash, investitsiyalarni rag'batlantirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu murakkab va dinamik tizimda buxgalteriya hisobi banklarning moliyaviy holati, operatsiyalari va natijalari haqida aniq, ishonchli va shaffof ma'lumotlarni taqdim etuvchi fundamental vosita hisoblanadi. Bank buxgalteriya hisobining dolzarbligi global iqtisodiyotning o'zgaruvchan tabiati, raqamlashtirishning jadal sur'atlari va moliyaviy barqarorlikka bo'lgan talabning ortib borishi bilan yanada kuchaymoqda. So'nggi yillarda bank sektorida kuzatilayotgan transformatsiyalar, xususan, O'zbekiston sharoitida moliyaviy bozorlarning liberallasuvi va xalqaro standartlarga integratsiya jarayonlari bank buxgalteriya hisobining nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o'rganishni taqozo etmoqda [1]. Aniq va shaffof buxgalteriya hisoboti investorlar ishonchini mustahkamlash, regulyatorlarning samarali nazoratini ta'minlash va banklarning o'zida strategik qarorlar qabul qilish uchun asos yaratadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi banklarda buxgalteriya hisobining iqtisodiyotdagi o'rnini har tomonlama tahlil qilish, uning nazariy asoslari, amaliy metodologiyalari va iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini baholashdan iborat. Tadqiqot doirasida bank operatsiyalarining buxgalteriya hisobi, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHIS) talablari, shuningdek, raqamlashtirish va innovatsiyalarning bank buxgalteriyasiga ta'siri atroflicha ko'rib chiqiladi. Maqola bank buxgalteriya hisobining iqtisodiy qarorlar qabul qilishdagi ahamiyatini, moliyaviy xavflarni boshqarishdagi rolini va kelajak tendensiyalarini tanqidiy sintez qilishga qaratilgan [2]. Natijada, ushbu tadqiqot bank buxgalteriya hisobining zamonaviy iqtisodiyotdagi markaziy o'rnini yoritib beradi va uning samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Banklarda buxgalteriya hisobining iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyatini tahlil qilishga qaratilgan ushbu tadqiqot, mavjud ilmiy adabiyotlarni tanqidiy ko'rib chiqish orqali o'z nazariy va amaliy asoslarini mustahkamlaydi. Bank buxgalteriya hisobi sohasidagi tadqiqotlar uzoq tarixga ega bo'lsa-da, global iqtisodiy o'zgarishlar, moliyaviy bozorlarning murakkablashuvi va raqamlashtirishning jadal sur'atlari ushbu mavzuning doimiy dolzarbligini ta'minlamoqda. Adabiyotlar tahlili bank buxgalteriya hisobining nazariy asoslari, huquqiy-me'yoriy bazasi, amaliy metodologiyalari, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHIS) ta'siri, iqtisodiy barqarorlikka qo'shgan hissasi hamda kelajak tendensiyalarini qamrab oladi.

Bank buxgalteriya hisobining nazariy asoslari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar uning boshqa sohalardagi buxgalteriya hisobidan farq qiluvchi o'ziga xos xususiyatlarini yoritib beradi. Moliyaviy vositachilikning murakkab tabiati, yuqori darajadagi leveraj, likvidlikni boshqarishning muhimligi va xavflarni baholash zaruriyati bank buxgalteriyasini alohida e'tibor talab qiladigan sohaga aylantiradi. Ko'plab mualliflar, jumladan, [1] o'z ishlarida bank buxgalteriya hisobining agentlik nazariyasi, axborot asimmetriyasi va ishonchli boshqaruv nazariyasi kabi fundamental iqtisodiy nazariyalar bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydilar. Agentlik nazariyasi bank menejmenti (agent) va aktsiyadorlar/depozitorlar (printsipal) o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvini yumshatishda shaffof va aniq moliyaviy hisobotning rolini ko'rsatadi. Axborot asimmetriyasi esa banklarning moliyaviy holati haqidagi ma'lumotlarning notekis taqsimlanishini kamaytirishda buxgalteriya hisobining hal qiluvchi ahamiyatini ko'rsatib beradi, bu esa bozor ishtirokchilari o'rtasida ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi. [2] tomonidan olib borilgan tadqiqotlar bank buxgalteriya hisobining moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi markaziy rolini, ayniqsa, moliyaviy inqirozlar sharoitida, aniq va o'z vaqtida taqdim etilgan ma'lumotlarning ahamiyatini chuqur tahlil qilgan.

Bank buxgalteriya hisobining huquqiy va me'yoriy bazasi uning samaradorligini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Markaziy banklar va xalqaro tashkilotlar (masalan, Bazel qo'mitasi) tomonidan ishlab chiqilgan me'yoriy hujjatlar banklarning hisobot standartlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. [3] o'z tadqiqotida Bazel kelishuvlarining (xususan, Bazel III) banklarning kapital yetarliligi, likvidligi va xavflarni boshqarishga oid talablarining buxgalteriya hisoboti amaliyotiga ta'sirini ko'rib chiqadi. Ushbu talablar banklarning moliyaviy holatini yanada aniqroq aks ettirishga va tizimli xavflarni kamaytirishga qaratilgan. Milliy buxgalteriya hisobi standartlaridan (GAAP) XMHISga o'tish jarayoni ko'plab mamlakatlarda, jumladan, O'zbekistonda ham kuzatilmoqda. [4] ta'kidlashicha, ushbu o'tish jarayoni banklarning moliyaviy hisobotlarining xalqaro miqyosda qiyoslanuvchanligini oshirish bilan birga, ularning shaffofligini ham sezilarli darajada yaxshilaydi. Biroq, bu jarayon banklar uchun katta investitsiyalar va kadrlar malakasini oshirishni talab etuvchi murakkab transformatsiyani ham anglatadi.

Bank operatsiyalarining buxgalteriya hisobi metodologiyasi va amaliyoti sohasidagi adabiyotlar banklarning o'ziga xos faoliyat turlarini (kreditlar, depozitlar, qimmatli qog'ozlar, derivativlar va balansdan tashqari operatsiyalar) aks ettirish usullarini o'rganadi. [5] tomonidan olib borilgan tadqiqotlar moliyaviy vositalarni adolatli qiymatda baholashning murakkabliklarini, ayniqsa, bozor likvidligi past bo'lgan sharoitlarda, chuqur tahlil qiladi. Kreditlar va depozitlar kabi an'anaviy bank mahsulotlarining hisobi nisbatan standartlashtirilgan bo'lsa-da, derivativlar va boshqa murakkab moliyaviy vositalarning hisobi doimiy ravishda yangi muammolarni keltirib

chiqaradi. Ichki nazorat tizimlarining samaradorligi va mustaqil auditning roli bank buxgalteriya hisoboti ma'lumotlarining ishonchliligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi [6] tomonidan alohida qayd etilgan. Ushbu tadqiqotlar banklardagi buxgalteriya hisobi jarayonlarining nafaqat moliyaviy ma'lumotlarni qayta ishlash, balki xavflarni aniqlash va boshqarish mexanizmi sifatida ham xizmat qilishini ko'rsatadi

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili bank buxgalteriya hisobining murakkab, ammo iqtisodiyot uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan soha ekanligini ko'rsatadi. Nazariy asoslar uning iqtisodiy nazariyalar bilan bog'liqligini, huquqiy-me'yoriy baza esa uning barqarorligini ta'minlashini ko'rsatadi. XMHSning joriy etilishi hisobotlarning shaffofligi va qiyoslanuvchanligini oshirgan bo'lsa, raqamlashtirish va innovatsiyalar buxgalteriya hisobi amaliyotini tubdan o'zgartirmoqda. Mavjud tadqiqotlar bank buxgalteriya hisobining moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, investorlar ishonchini mustahkamlash va samarali qarorlar qabul qilishdagi muhim rolini bir ovozdan tasdiqlaydi. Biroq, ko'plab tadqiqotlar rivojlangan mamlakatlar kontekstida olib borilgan bo'lib, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan bozor iqtisodiyotlarida bank buxgalteriya hisobining o'ziga xos xususiyatlari, XMHSga o'tish jarayonining ta'siri va raqamlashtirishning mahalliy sharoitlardagi oqibatlari bo'yuricha chuqur empirik tadqiqotlarga ehtiyoj sezilmoqda. Ushbu tadqiqot aynan shu bo'shliqni to'ldirishga intiladi, bank buxgalteriya hisobining O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rnini har tomonlama tahlil qilish orqali mavjud bilimlarni kengaytirishga hissa qo'shadi. Tadqiqot, shuningdek, bank buxgalteriya hisobining kelajakdagi transformatsiyalarini, xususan, barqaror rivojlanish hisoboti (ESG reporting) va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq xavflarni hisobga olish kabi yangi yo'nalishlarni ham ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydi, bu esa bank buxgalteriyasining ijtimoiy va ekologik mas'uliyatini oshirishga xizmat qiladi. Bu yo'nalishdagi adabiyotlar hali shakllanish bosqichida bo'lib, kelajakdagi tadqiqotlar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot banklarda buxgalteriya hisobining iqtisodiyotdagi ahamiyatini chuqur o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, unda kompleks hamda tizimli metodologik yondashuv asos qilib olindi. Tadqiqot davomida nazariy, empirik va taqqoslash usullari o'zaro uyg'un holda qo'llanilib, mavzuni har tomonlama yoritishga xizmat qildi.

Tadqiqotning nazariy bazasini bank buxgalteriya hisobi, moliyaviy vositachilik, axborot asimmetriyasi va agentlik nazariyasiga doir ilmiy qarashlar tashkil etdi. Mazkur yondashuv bank buxgalteriya hisobining iqtisodiy jarayonlardagi roli, uning moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyati hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi o'rnini konseptual jihatdan asoslash imkonini berdi.

Empirik tahlil doirasida O'zbekiston bank tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, moliyaviy bozorlarni erkinlashtirish va xalqaro standartlarga moslashuv jarayonlari o'rganildi. Shu maqsadda ochiq statistik ma'lumotlar, tijorat banklarining moliyaviy hisobotlari hamda xalqaro tashkilotlar tomonidan e'lon qilingan tahliliy materiallardan foydalanildi. Mazkur manbalar asosida bank buxgalteriya hisobi amaliyotining joriy holati va rivojlanish yo'nalishlari baholandi.

Shu bilan birga, komparativ tahlil usuli yordamida milliy buxgalteriya hisobi amaliyoti Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHS) talablari bilan qiyosiy tahlil qilindi. Ushbu usul orqali banklarning moliyaviy hisobotlarida shaffoflik darajasi, ishonchlilik ko'rsatkichlari hamda xalqaro miqyosda qiyoslanuvchanlik imkoniyatlari aniqlab berildi.

Tadqiqotda tizimli tahlil usuli asosida bank buxgalteriya hisobining asosiy tarkibiy elementlari, ya'ni aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromad va xarajatlarning o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi. Shu bilan bir qatorda, moliyaviy xavflarni boshqarish jarayonida buxgalteriya axborotining ahamiyati alohida ko'rib chiqildi.

Bank buxgalteriyasiga raqamlashtirish jarayonlarining ta'sirini baholash maqsadida zamonaviy axborot texnologiyalari, avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlari va fintech yechimlari o'rganildi. Natijada ushbu omillar banklarda hisob yuritish samaradorligi, aniqligi va operativligini oshirishga qanday ta'sir ko'rsatayotgani aniqlashtirildi.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash uchun mantiqiy tahlil, umumlashtirish va ilmiy xulosa chiqarish usullaridan foydalanildi. Bundan tashqari, olingan natijalar ilmiy adabiyotlar tahlili asosida mavjud nazariy qarashlar bilan solishtirildi va ularning o'zaro mosligi baholandi.

Natijada qo'llanilgan metodologik yondashuv bank buxgalteriya hisobining iqtisodiy tizimdagi o'rnini keng va chuqur ochib berish, mavjud amaliy muammolarni aniqlash hamda ushbu sohaning istiqbolli rivojlanish yo'nalishlarini belgilash imkonini berdi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot banklarda buxgalteriya hisobining zamonaviy iqtisodiyotdagi markaziy o'rnini har tomonlama yoritib berdi. Uning nazariy asoslari, huquqiy-me'yoriy bazasi va amaliy metodologiyalari moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda, shaffoflikni oshirishda va samarali qarorlar qabul qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatildi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHS) va raqamlashtirishning joriy etilishi bank buxgalteriyasini tubdan o'zgartirib, uning samaradorligi va qiyoslanuvchanligini oshirdi. Bank buxgalteriya hisobi nafaqat moliyaviy ma'lumotlarni qayta ishlash vositasi, balki xavflarni boshqarish, investorlar ishonchini mustahkamlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishning muhim mexanizmi sifatida namoyon bo'ldi. O'zbekiston sharoitida ushbu transformatsiyalarni

chuqur o'rganish va ularni milliy amaliyotga integratsiya qilish iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Kelajakda barqaror rivojlanish hisoboti kabi yangi yo'nalishlar ham bank buxgalteriyasining kun tartibidan joy oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

[1] Karimov M. M., Tuychiev N. A. Tijorat banklarida buxgalteriya hisobini takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari // Iqtisodiyot va moliya. – 2022. – № 1. – B. 123-130. – <https://iqtisodiyot.tsue.uz/article/view/106>

[2] Omonov A. A., Abdullayeva G. A. Banklarda buxgalteriya hisobini raqamlashtirishning nazariy va amaliy jihatlari // Buxgalteriya hisobi va audit. – 2022. – № 3. – B. 45-52. – <https://buxgalteriya.tfi.uz/index.php/journal/article/view/123>

[3] Xolmatov D. N. Banklarda buxgalteriya hisobining moliyaviy barqarorlikka ta'siri // Moliyaviy tadqiqotlar. – 2021. – № 4. – B. 87-95. – <https://moliyaviy.tfi.uz/index.php/journal/article/view/87>

[4] Karimov M. M. Tijorat banklarida buxgalteriya hisobini takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari: Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent: Toshkent Moliya Instituti, 2022. – 72 b. – https://tfi.uz/storage/web/source/1/2022/02/Karimov_M.M._avtoreferat.pdf

[5] Berdiyev B. B., Shodiyev S. S. Tijorat banklarida buxgalteriya hisobini tashkil etish va yuritishning dolzarb masalalari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2020. – № 6. – B. 110-118. – <http://iqtisodiyot.uz/sites/default/files/articles/2020/6/iqtisodiyot-va-innovatsion-texnologiyalar-6-2020.pdf#page=110>